

SEVDA XƏLƏFOVA

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış
sistemləri kafedrasının müəllimi*

AZƏRBAYCANDA DÖVLƏT KÜTLƏVİ KİTABXANALAR ŞƏBƏKƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ PERSPEKTİVLƏRİ

XX əsrin 70-80-ci illəri Azərbaycanın kitabxana işi tarixində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi bu illərdə respublikamızın sosial-iqtisadi və mədəni həyatının bütün sahələrində olduğu kimi kitabxana quruculuğu sahəsində də xeyli nailiyyətlər əldə edilmişdir. Bu səbəbdən Azərbaycanın kitabxana işi tarixində XX əsrin 70-80-ci illəri Heydər Əliyev mərhələsi sayıla bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, 70-ci illərə qədərki dövrdə Azərbaycanda əhaliyə kitabxana xidmətinin vəziyyəti yüksək səviyyədə olmayıb, dövrün tələblərindən geri qalırdı. Bu gerilik özünü ilk növbədə kitabxana şəbəkəsinin düzgün yerləşdirilməməsində, kitabxanaların və xüsusən kütləvi kitabxanaların maddi-texniki bazasının zəifliyində, kitabxana fondlarının məqsədyönlü şəkildə formalaşmamasında, əhəlinin kitabxana xidməti ilə lazımi səviyyədə əhatə edilməməsində, metodik təminat işinin təşkilində və s. göstərirdi.

60-cı illərdə Azərbaycanda kitabxana işinə vurulan ən ciddi zərbə 500 kənd kitabxanasının ictimai əsaslara keçmək adı ilə faktiki olaraq ləğv edilməsi oldu. 70-ci illərdən başlayaraq Heydər Əliyevin ciddi söyləri nəticəsində ölkədə kitabxana işi sahəsində islahatlar başlamış, əhaliyə kitabxana xidmətində mühüm kəmiyyət və keyfiyyət dəyişiklikləri baş vermiş, ləğv edilmiş kitabxanalar bərpa olunmuş, dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi mərkəzləşdirilmiş, kitabxana işində əvvəllər həll edilməsi mümkün olmayan problemlərin həlli üçün geniş imkanlar açılmışdır. Bu illərdə əhaliyə kitabxana xidməti sahəsində qazanılmış uğurlar kitabxana sistemində aparıcı şəbəkə olan dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin

sosial funksiyalarının təşəkkülünə səbəb olmuşdur. Şəhər, rayon və kənd yerlərində əhalinin bütün təbəqələrinə xidmət edən bu ümumaçıq xalq kitabxanaları tədqiqat dövründə cəmiyyətdə ictimai mütaliənin, xalqın maariflənməsinin, mütəxəssislərin peşə səviyyəsinin inkişafına səmərəli xidmət göstərmiş, bu məqsədlə kitab təbliğinin bütün forma və metodlarından hərtərəfli istifadə etmişdir.

70-ci illərin I yarısında dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin fəaliyyətinin bütün göstəriciləri əsasən yüksələn xətlə inkişaf etmişdir.

1970-1975-ci illərdə bu kitabxana şəbəkəsində oxuculara xidmət işi kütləvi kitabxanaların məqsəd və vəzifələrinə, tipoloji mahiyyəti və xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə formalaşmış və təkmilləşdirilmişdir. Bu illərdə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi Azərbaycanın kitabxanaları arasında aparıcı şəbəkə kimi oxucuların mənəvi inkişafında, onların elmi, mədəni və peşə səviyyəsinin yüksəlməsi istiqamətində qiymətli təcrübə və uğurlar əldə etmişdir.

70-ci illərin I yarısında dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi maksimum dərəcədə əhaliyə yaxınlaşdırılaraq, əməli olaraq bütün xalq kütlələrinin həmin kitabxanalardan istifadəsini təmin etmişdir. Cəmiyyətdə ümumtəhsil mütaliəsinin təşkilatçısı kimi dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsində bu dövrdə öz oxucularının hərtərəfli inkişafı, politexnik biliklərinin zənginləşməsi məqsədilə ən mühüm ədəbiyyatın əldə edilməsi və oxuculara çatdırılması, müasir oxucunun mütaliə mədəniyyətinin formalaşmasına yönəlmiş fəal və təsirli metodların tətbiq edilməsi istiqamətində xeyli nailiyyətlər əldə edilmişdir. Bu illərdə kütləvi dövlət kitabxanaları yerlərdə çalışan mütəxəssislər ordusunun, fəhlə və kolxozçuların peşə mütaliəsinə köməklik işində, ixtisas ədəbiyyatının təbliğində səmərəli fəaliyyət göstərmişlər. Bu proses şəhər, rayon və kənd kitabxanalarının komplektləşdirilməsi profilinin genişləndirilməsi, xüsusilə mütəxəssislərə ən mühüm yeni kitab və dövrü orqanlarla xidmət göstərmək üçün ixtisas ədəbiyyatının əldə edilməsi və onların təbliğində mütərəqqi üsulların tətbiqi ilə həyata keçirilmişdir.

1970-1975-ci illər ərzində respublikada 531 yeni dövlət kütləvi kitabxanası yaradılmışdır. Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin fondu 4 milyon 100 min nüsxə artmış, oxucuların sayı 1 milyon 599 min nəfərdən 1 milyon 813 minə qalxmış, kitab verilişi isə 1970-ci ilə nisbətən 2 milyon 762 min nüsxə artıq olmuşdur. Tədqiqat dövründə dövlət kitabxanalarının maddi-texniki bazası xeyli genişlənmiş, onların müvafiq avadanlıqla təmin edilməsi, yeni ədəbiyyatın alınmasına ayrılan pul vəsaiti hər il orta hesabla 50% artmış, metodik və kadr təminatında müsbət dəyişikliklər baş vermişdir.

1975-1980-ci illər respublikanın dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin tarixində keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsi olmuşdur. Bu tarixi mərhələ ilk növbədə onların mərkəzləşdirilməsi, ölkənin bütün şəhər və rayonlarında mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin formalaşması ilə nəticələnmişdir. Mərkəzləşdirmə hər bir inzibati ərazidə fəaliyyət göstərən dövlət kütləvi kitabxanalarının vahid fond, texnoloji proseslər və maddi-texniki bazası əsasında birləşib kompleks şəkildə fəaliyyət göstərməsinə yönəlmişdir. Bu iş müvafiq şəhər və rayonlarda əvvəllər bir-birindən tədris olunmuş şəkildə fəaliyyət göstərən kütləvi dövlət kitabxanalarının mexaniki şəkildə birləşdirilməsi deyil, keyfiyyətə yeni kitabxana-informasiya müəssisələrinin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur.

70-ci illərin ikinci yarısında respublikada yaradılan mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin ənənəvi kitabxana müəssisələrindən fərqli və üstün cəhətləri aşağıdakılardan ibarət olmuşdur:

– Hər bir inzibati ərazidə iriləşdirilmiş kitabxana-informasiya kompleksləri meydana gəlmiş;

– Mərkəzləşdirmə nəticəsində müvafiq ərazidə vahid kitabxana fondu formalaşaraq əhalinin bütün təbəqələri həmin fonddan tam və maneəsiz istifadə etmək imkanları əldə etmiş;

– Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərində bütün texnoloji və əməliyyatlar mərkəzi kitabxanalar tərəfindən həyata keçirilməsindən filial kitabxanalar oxuculara daha səmərəli xidmət göstərmək imkanları əldə etmişlər;

– Mərkəzləşdirmə nəticəsində hər bir şəhər və rayonun mərkəzi kitabxanasının statusu genişlənmiş, onlar müvafiq ərazidə dövlətin kitabxana siyasətini həyata keçirən baş müəssisəyə çevrilmişlər.

Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin üstünlüklərindən biri də kitabxana birliklərinin iqtisadi baxımdan daha səmərəli olması idi. Belə ki, mərkəzləşdirmə şəraitində vahid kitabxana fondunun formalaşması ədəbiyyatın komplektləşdirilməsinin sistem daxili əlaqələndirilməsini təmin edir və bu işdə paralelçilik və təkrarlanma hallarını aradan qaldıraraq yeni ədəbiyyat üçün nəzərdə tutulmuş dövlət vəsaitinin daha səmərəli istifadə edilməsinə geniş imkanlar açdı. Bu isə öz növbəsində mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin informasiya ehtiyatlarının kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin daha sürətlə inkişaf etməsinə təminat yaradırdı.

1980-ci ilin əvvəllərində respublikada dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi əsasən başa çatdırılmış və respublikanın şəhər və rayonlarında artıq 69 mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemi səmərəli fəaliyyət göstərməyə başlamışdılar.

1975-1980-ci illərdə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi respublikada əhaliyə kitabxana-informasiya xidməti sahəsində bir sıra mütərəqqi meyllərin güclənməsinə səbəb olmuşdur. Bu dövrdə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin kitab fondu 5 milyon nüsxə, oxuculara kitab verilişi 9 milyon nüsxə, onların ümumi sayı isə 513 min artmışdır. Bu illərdə respublikanın şəhər və kənd rayonlarında 332 yeni kitabxana yaradılmış, 400-dən artıq kitabxana əsaslı təmir edilmişdir.

70-ci illərin ikinci yarısında dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsində, o cümlədən mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərində həyata keçirilən mühüm dövlət əhəmiyyətli tədbir kitab fondlarının köhnəlmiş və istifadə üçün yararsız ədəbiyyatdan kütləvi şəkildə təmizlənməsi olmuşdur. Bununla yanaşı, respublikada depozitar fondların yaradılması, kitabxanalarda az istifadə edilən, lakin öz tarixi əhəmiyyətini itirməyən nəşrlərin həmin fondlarda mühafizə

edilməsinə başlanması milli kitablarımızın gələcək nəsillər üçün itibbatmaması üçün əsaslı zəmin yaratmışdır.

Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi prosesində meydana çıxmış çox mühüm mütərəqqi hadisə kənd əhalisinə kitabxana xidmətinin əsaslı surətdə təkmilləşməsi idi. Bu dövrdə respublikanın kənd əhalisinə xidmət edən filial kitabxanalarda kitab verilişinin həcmi ildən-ilə yüksəlir və onun struktur tərkibi zənginləşirdi. Belə ki, yalnız 1979-cu ildə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsində oxuculara verilmiş müxtəlif məzmunlu ədəbiyyatın ümumi həcmi 52 milyon 295 min 500 nüsxə olduğu halda, bunun 29 milyon 180 min nüsxəsi kənd kitabxanalarının öhdəsinə düşürdü.

Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsinin ilkin nəticələri özünü yeniyetmələrə kitabxana xidmətində kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin inkişafında göstərməyə başladı. Mərkəzləşdirmə dövründə yalnız müstəqil uşaq kitabxanalarında oxucuların sayı 220 min 100 nəfərə çatmış, kitab verilişi isə 5 milyon 256 min nüsxədən 5 milyon 428 min nüsxəyə qədər artmışdı. 1980-ci ilin əvvəlində bir uşaq kitabxanasından istifadə edən oxucuların sayı orta hesabla 2.246 nəfər, hər uşaq oxucusuna verilən kitab isə 25 nüsxə olmuşdu.

1978-1980-ci illərdə şəhər və rayon MKS-ləri mərkəzi kitabxanalarının fəaliyyətində elmi-tədqiqat işlərinin ilkin rüşeymləri formalaşmağa başlamışdır. Bu illər ərzində Qəbələ, Zaqatala, Yevlax, Kəlbəcər, Masallı, Salyan, Xanlar, Cəlilabad və Şahbuz rayon MKS-lərinin mərkəzi kitabxanaları M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasının rəhbərliyi ilə “Azərbaycan kəndində kitab və mütaliə” probleminə həsr edilmiş sosioloji tədqiqatlar, o cümlədən anketləşdirmə, müşahidə, sorğular keçirib maraqlı nəticələr əldə etmişlər. Bu nəticələr mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərində əhaliyə kompleks kitabxana-informasiya xidmətinin optimallaşdırılması üçün olduqca qiymətli material vermişdir.

70-ci illərdə respublikada dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi əsaslı dərəcədə bu mürəkkəb təşkilati və elmi-metodik prosesin metodik təminatından asılı idi və bu işin öhdəsindən M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası

Respublika Mədəniyyət Nazirliyinin bilavasitə rəhbərliyi və iştirakı ilə uğurla gəlmişdir.

1975-1980-ci illərdə M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasının kütləvi kitabxanaların mərkəzləşdirilməsi ilə əlaqədar təşkilati-metodik fəaliyyəti bir tərəfdən MKS-in formalaşmasının metodik təminatı, digər tərəfdən isə yeni yaradılan MKS-lərin müvafiq regionda filial kitabxanalar üçün metodik mərkəzə çevrilməsini təmin etməyə yönəlmişdi. Bu məqsədlə həmin illərdə Dövlət kitabxanası tərəfindən respublikanın şəhər, rayon və kənd kitabxanalarına 1.567 gediş təşkil edilmiş, 349 seminar, müşavirə və praktikum keçirilmiş, 2.688 məsləhət və tövsiyələr verilmiş, 2 məcmuə və 12 metodik vəsait tərtib edilmiş, 5 qabaqcıl təcrübə məktəbi yaradılmışdır. Bütün bunlar həmin dövrdə respublikanın şəhər və rayonlarına müasir təşkilati-metodik prinsiplərə əsaslanan mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin formalaşmasında çox mühüm rol oynamışdır.

1975-1980-ci illər eyni zamanda yeni formalaşan mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin kadr potensialının da möhkəmlənməsi dövrü kimi xarakterizə edilə bilər. Belə ki, bu illərdə kitabxana işçilərinin sayı 331 nəfər ali ixtisas, 680 nəfər isə orta ixtisas təhsilli gənc kadrlar hesabına artmışdır. 1980-ci ildə MKS-in tam əksəriyyəti ali kitabxanaçılıq təhsili almış mütəxəssislər tərəfindən idarə olunurdu. Bununla yanaşı, mərkəzi kitabxanalarda təsis edilmiş yeni direktor müavinləri və əksər şöbə müdirləri ali kitabxanaçılıq təhsilli mütəxəssislər idi.

Beləliklə, 1975-1980-ci illər respublikanın dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi və mərkəzləşdirilmə nəticəsində onların sosial funksiyalarının daha da təkmilləşdirilməsi üçün geniş imkanların yaranması dövrü olmuşdur.

XX əsrin 80-ci illəri Azərbaycanda kitabxana işinin tarixinə mərkəzləşdirmə şəraitində əhaliyə kitabxana-biblioqrafiya xidmətinin bütün sahələrində inkişaf və təkmilləşmə dövrü kimi daxil olmuşdur. Bu inkişaf və təkmilləşmə dövrü MKS-lərdə vahid fondun məqsədyönlü şəkildə zənginləşməsində, oxuculara göstərilən xidmətlərin məzmun və forma baxımından daha yüksək səviyyədə təşkil edilməsində, kitabxanaların idarə

edilməsi və metodik təminatında daha qabarıq şəkildə göstərirdi ki, bu da dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsinin mütərəqqi mahiyyətini sübut edirdi.

80-ci illərdən başlayaraq respublikanın bir çox şəhər və rayon MKS-lərində vahid fondların tərkibində elmi-kütləvi və istehsalat ədəbiyyatının xüsusi çəkisi müntəzəm surətdə artırdı. Bu illərdə MKS-lərin vahid fondunda, o cümlədən kənd kitabxanalarının fondunda istehsalat ədəbiyyatı ilə yanaşı müxtəlif sahə ensiklopediyalarının, soraq kitablarının, lüğətlərin, biblioqrafik vəsaitlərin, eləcə də not-musiqi və audiovizual sənədlərin xüsusi çəkisi hər il orta hesabla 3-5 % artırdı. Uşaq mütaliəsinə rəhbərliyi təkmilləşdirmək məqsədilə respublikanın MKS-lərində, xüsusən onların mərkəzi uşaq kitabxanalarında və kənd filiallarında məktəb kitabxanaları ilə əlaqələndirmə işləri xeyli genişlənmişdi.

Beləliklə, 80-ci illərdə Azərbaycanın dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi artıq əhalinin bütün təbəqələrinə səmərəli xidmət göstərən aparıcı informasiya və mədəniyyət müəssisələri kimi formalaşmışdılar. Buna əsas səbəb mərkəzləşmə nəticəsində onların informasiya ehtiyatlarının intensiv inkişafı və struktur baxımdan xeyli təkmilləşməsi idi.

XX əsrin 80-ci illərində MKS-lərdə ədəbiyyatın kataloqlaşdırılması istiqamətində xeyli işlər görülmüş, bir çox kənd kitabxanalarında sistemli kataloq yaradılmış, diyarşünaslıq xarakterli kartotekalar meydana gəlmiş, soraq-biblioqrafiya aparatının tərkibi əsaslı surətdə təkmilləşdirilmişdir.

Bu dövrdə 1 ildən-ilə onların maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi idi. 1980-1988-ci illərdə respublikada hər il orta hesabla 5-10 yeni kitabxana binası tikilir, 258 kitabxana təmir edilirdi. Bu illərdə yalnız Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən kütləvi dövlət kitabxanalarına hər il orta hesabla 1 milyon 300 min manat vəsait ayrılırdı, onlara həmin vəsait hesabına ildə təqribən 2 milyon 200 min nüsxə yeni nəşrlər daxil olurdu.

Beləliklə XX əsrin 80-ci illərində Azərbaycanda mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri uğurla inkişaf etmiş, onların fəaliyyəti əsasən dövrün tələblərinə müvafiq şəkildə formalaşmışdı. Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi ölkədə insanların mənəvi simasını, ictimai şüurunu, elmi dünyagörüşünü kitab vasitəsilə tərbiyə, elm və texnikanın nailiyyətlərini, estetik bilikləri təbliğ etməklə cəmiyyətin intellektual potensialının güclənməsinə səmərəli təsir göstərirdilər.

Lakin 80-ci illərin sonunda erməni təcavüzkarlarının ölkəmizə hücumu, ərazimizin 20%-nin işğal edilməsi, bir milyon nəfərdən artıq əhəlinin qaçqın və köçkün vəziyyətinə düşməsi, ölkədə baş verən digər sosial-iqtisadi və siyasi çətinliklər, respublikaya rəhbərlik edən şəxslərin və partiyaların səriştəsizliyi bütün sahələrdə olduğu kimi kitabxana işinə də öz dağıdıcı təsirini göstərdi. Belə ki, 90-cı illərin əvvəllərində ermənilər tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə 1.000-dən artıq kitabxana və onların fondunda olan 4 milyon nüsxədən artıq ədəbiyyat vəhşicəsinə məhv edildi. Bununla yanaşı, müharibə şəraitindən, siyasi və sosial və iqtisadi çətinliklərdən meydana çıxan problemlər respublikanın bir çox regionlarında kitabxana işinin böhran vəziyyətinə düşməsinə, bəzi hallarda isə onların fəaliyyətinin dayandırılmasına, kitabxanaların bağlanmasına səbəb oldu. Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları, bir çox sənaye müəssisələri kitabxanaları demək olar ki, dağıdıldı. Lakin 1993-cü ildən Heydər Əliyevin respublikada hakimiyyətə qayıtdığı dövrdən başlayaraq kitabxana işində başlanan böhran meylləri tədricən aradan qaldırılmağa başladı.

Heydər Əliyevin ölkəmizdə hakimiyyətə gəlməsi Azərbaycan xalqını, Azərbaycan dövlətçiliyini xilas etdiyi kimi, Azərbaycan kitabxanalarını da məhv edilməkdən qorudu. Məhz bu dövrdə Azərbaycan dövləti keçid dövrünün hər cür çətinliklərinə baxmayaraq dövlət kitabxana şəbəkəsini, o cümlədən mərkəzləşdirilmiş kitabxana

sistemlərini qoruyub saxlamağa müvəffəq oldu. Sonrakı illərdə kitabxanaların maddi-texniki bazası, kitab və kadr təminatı, kitabxana işçilərinin maddi rifahı tədricən yaxşılaşdırılmağa başladı.

Ölkəmizdə kitabxana işinə dair dövlət siyasətinin formalaşması və onun vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsində 1995-ci ildə Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış və hazırda qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının ali qanunu – Konstitusiyasının böyük əhəmiyyəti oldu. Bu ali dövlət sənədində insanların mədəni sərvətlərdən istifadə etmək, həmçinin istədiyi informasiyanı əldə etmək hüquqları və azadlıqları geniş şərh edildi ki, bu da öz növbəsində cəmiyyətdə kitabxana-informasiya xidmətinin yeniləşməsi və inkişafı üçün geniş imkanlar açdı. Məhz Konstitusiyada təsbit edilmiş bu hüquqi normaları Azərbaycan da kitabxana siyasətini formalaşdırıb həyata keçirmək istiqamətində Milli Məclis tərəfindən 1998-ci ildə ölkə tarixində ilk dəfə olaraq qəbul edilmiş “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Bu Qanun müasir dövrdə və yaxın gələcəkdə Azərbaycanda kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsasını təşkil edir. Bu Qanunun qəbul edilməsindən sonra respublikada kitabxana işi üzrə yeni vəzifələrə uyğun digər normativ sənədlər qəbul edilməyə başlandı. Əhaliyə kitabxana xidmətinin yeniləşməsi istiqamətində bir sıra mütərəqqi proseslər tədricən reallığa çevrildi və bu proses hal-hazırda uğurla davam edir.

Müasir dövrdə Azərbaycanda dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin fəaliyyətinin yeniləşməsi, bu aparıcı kitabxana şəbəkəsində əhaliyə kitabxana xidmətinin mahiyyəti MKS-in işinin informasiyalaşdırılması, kitabxanalarda yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi və inkişafı, MKS-in bazasında elektron-informasiya mərkəzlərinin yaradılması, vahid avtomatlaşdırılmış şəbəkə texnologiyasının tətbiqi və s. işləri nəzərdə tutur.

Qeyd etmək lazımdır ki, son illər bu istiqamətdə Respublika Mədəniyyət Nazirliyi, M.F.Axundov adına Milli Kitabxana tərəfindən bir sıra səmərəli işlər görülmüşdür. Belə ki, 2001-ci ildən

dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin işçilərinin fasiləsiz təliminin təşkili üçün Avrasiya və Soros fondunun maliyyə dəstəyi ilə “Tədris mərkəzi” yaradılmışdır. Mərkəzin hazırladığı “Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri” adlı proqram bütün mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinə təqdim edilmiş və təşkil edilən seminarlarda MKS-in mərkəzi kitabxanalarının 225 əməkdaşı tədris keçmişdir.

Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsi və onların idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə milli kitabxana tərəfindən son vaxtlar “Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri haqqında Əsasnamə”, “Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin nümunəvi strukturu və ştatları haqqında təlimat”, “Kütləvi kitabxanaların iş rejimi normaları” kimi normativ sənədlər hazırlanmışdır.

Bundan əlavə milli kitabxana tərəfindən 2005-ci ildə əvvəllər nəşr edilən və 80-ci illərdə nəşri dayandırılmış “Əlamətdar və tarixi günlər təqviminin” nəşrinin bərpa edilməsi, şübhəsiz, kitabxanalarda kütləvi tədbirlərin təşkilinə, onların fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə xeyli köməklik göstərəcəkdir.

Milli kitabxanada 2005-ci ildə “VTLS-Virtual” sistemi əsasında elektron kataloqunun yaradılmasına başlanılması yaxın gələcəkdə Azərbaycan Respublikasının bütün kitabxanalarının fondunun toplu elektron kataloqunun yaradılmasına imkan verəcək və son nəticədə dövlət kütləvi kitabxanalarının oxucuları yaşadığı ərazidən asılı olmayaraq dünya kitabxana-informasiya ehtiyatlarından maneəsiz və operativ istifadə etmək imkanlarına malik olacaqlar.

Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin kitab təminatında prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamına əsasən onların latın qrafikası ilə yenidən nəşr edilən kitablarla pulsuz təmin edilməsi dövlətimizin kitabxanalara göstərdiyi qayğının bariz nümunəsidir.

Aparadığımız hesablamalara görə, yalnız 2005-ci ildə rayon və kənd dövlət kitabxanalarına 200 min nüsxədən artıq belə nəşrlər verilmişdir. Bunların içərisində Azərbaycan, Rus və digər xarici

ölkə ədəbiyyatı klassiklərinin əsərləri və məlumat nəşrləri xüsusi yer tutur. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, son illər dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsində baş vermiş mütərəqqi dəyişikliklərə baxmayaraq bu aparıcı kitabxana sistemində əhaliyə kitabxana-bibliografiya və informasiya xidməti sahəsində hələ də ciddi problemlər, həll edilməmiş, təşkilati və metodik məsələlər bir sıra çətinliklər və noqsanlar qalmaqdadır. Bu problemləri belə ümumiləşdirmək olar:

– Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinə onların xidmət etdiyi ərazilərin sakinlərinin kitabxana xidməti ilə əhatə edilməsi müxtəlif şəhər və rayonlarda qənaətbəxş deyil. Bir neçə ərazi istisna olmaqla əksər rayonlarda bu göstərici 40%-dən yuxarı deyil. Bir sıra MKS-də isə bu göstərici 15-20 % təşkil edir.

Belə vəziyyətin bir səbəbi müvafiq MKS-in vahid fondunun yeni ədəbiyyatla zəif komplektləşdirilməsidirsə, digər səbəbi isə həmin kitabxanalarda, bu işin lazımı səviyyədə təşkil edilməməsidir.

Hazırda dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin və xüsusən kənd kitabxanalarının yalnız 12-15%-nin oxu zalı vardır.

– Bir çox MKS-in, o cümlədən Dəvəçi, Daşkəsən, Lerik, İmişli, Xaçmaz, Qəbələ, Kürdəmir, Zaqatala, Şəki, ümumilikdə isə MKS-lərin təqribən 40 faizi ağır bina şəraitində fəaliyyət göstərir. Kənd əhalisinə xidmət edən dövlət kitabxanalarının təqribən 12 faizi şəxsi evlərdə yerləşir.

– Son illər MKS-lərin xüsusi kitabxana avadanlığı, kitab rəfləri, kataloq qutuları, sərği vitrinləri, eləcə də kitabxana texnikası ilə təchiz edilməsi qənaətbəxş deyildir. Əksər kitabxanalarda kataloq kartoçkaları, uçot kitabları, digər normativ sənədlər yox dərəcəsidir.

– Kitabxanaların yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi planlı və sistemli şəkildə aparılmır, profillilik prinsipi unudulmuşdur. Əksər MKS-lərin vahid fondunun tematik-tipoloji planı yoxdur.

– Respublika Kitabxana Kollektorunun fəaliyyəti yararsız olub MKS-lərin komplektləşdirilməsinin müasir tələblərinə cavab vermir.

– Son 1-2 il ərzində Respublika Mədəniyyət Nazirliyində bu sahədə baş vermiş canlanmaya baxmayaraq MKS-lərin idarə edilməsində və xüsusən onların metodik təminatında ciddi nöqsanlar hələ də özünü göstərməkdədir. MKS-lərə dünya kitabxanaçılıq təcrübəsində baş verən yeniliklər, müxtəlif innovasiyalar operativ şəkildə çatdırılmır. MKS-lərin əksəriyyəti Azərbaycan və rus dillərində nəşr edilən ixtisas ədəbiyyatını, o cümlədən dövrü mətbuat orqanlarını almırlar.

– 80-ci illərin sonu və 90-cı illərin əvvəllərində respublikanın sosial-iqtisadi həyatındakı ciddi problemlərlə əlaqədar kitabxanaların kadr potensialında yaranmış ciddi boşluqlar hələ də aradan qaldırılmamış, əksər MKS-lərdə yüksək ixtisaslı kitabxanaçı kadrlar çatışmır. Kənd dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin əməkdaşlarının əksəriyyətinin yalnız ümumorta təhsili vardır.

– Son illər Mədəniyyət Nazirliyi, metodik mərkəzlər, ictimai birliklər, bir sıra xarici təşkilatlar: ABŞ səfirliyi, Avrasiya fondu, Soros fondu və s. təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərə baxmayaraq kitabxana işçilərinin fasiləsiz təhsili sistemli xarakter almamışdır.

– Respublika daxilində kitabxanalararası əlaqələr, dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin digər kitabxana şəbəkələri ilə, həmçinin beynəlxalq kitabxana təşkilatları ilə əlaqələri olduqca zəifdir.

– Kitabxana işçilərinin sosial müdafiəsi ilə əlaqədar müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş əmək haqlarına əlavələr, müxtəlif mükafat və kompensasiyalar, digər maddi və mənəvi stimullaşdırma tədbirləri həyata keçirilmir.

Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin fəaliyyətinə həsr edilmiş tədqiqatımızın nəticələri yaxın gələcəkdə onların fəaliyyətinin

optimallaşdırılmasına yönəlmiş aşağıdakı dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsini zəruri edir:

1. Azərbaycanda kitabxana işinin inkişaf konsepsiyasının strateji istiqamətləri çərçivəsində dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin yaxın 10-15 il ərzində inkişafının mühüm istiqamətləri müəyyənləşdirilsin. Bu iş Respublika Mədəniyyət Nazirliyi, Milli Kitabxana, Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi və mövcud kitabxana ictimai birlikləri tərəfindən həyata keçirilsin.

2. Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin inkişaf konsepsiyası ilk növbədə bu kitabxana şəbəkəsinin məqsədyönlü inkişafı və yerləşdirilməsini nəzərdə tutmalıdır. Kitabxanaların yerləşdirilməsində və onların informasiya ehtiyatlarının formalaşmasında regionların demografik, sosial-iqtisadi və tarixi ənənələri nəzərə alınmalıdır. Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin yeni dislokasiya siyasəti həyata keçirilərkən ilk növbədə hazırda 2 minə yaxın yaşayış məntəqəsində stasionar kitabxanaların olmaması nəzərə alınaraq həmin yerlərdə universal fonda və ərazinin təsərrüfat xüsusiyyətlərini əks etdirən informasiya ehtiyatlarına malik kitabxanaların yaradılması təmin edilməlidir. Bu məqsədlə yaxın vaxtlarda respublikanın bütün regionlarında kitabxana işinin inkişafının kompleks planları hazırlanıb həyata keçirilməlidir. Bu iş Respublika Mədəniyyət Nazirliyi və müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən təmin edilməlidir.

3. Yaxın onilliyin ən mühüm vəzifələrindən biri dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsində optimal informasiya ehtiyatlarının formalaşması və səmərəli istifadəsini təmin etməkdən ibarət olmalıdır. Bu iş müvafiq regionların informasiya tələbatının öyrənilməsi və kitabxanaların komplektləşdirilməsinin elmi prinsiplərə əsaslanması nəticəsində həyata keçirilməlidir.

4. Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin informasiya ehtiyatlarının səmərəli təşkili və istifadəsi kitabxana fondlarının yeni ədəbiyyatla məqsədyönlü, çevik şəkildə yeniləşməsi və paralel surətdə köhnəlmiş, istifadə üçün yararsız ədəbiyyatdan təmizlənməsini nəzərdə tutmalıdır.

5. Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin ən mühüm vəzifələrindən biri oxuculara və xüsusən mütəxəssislərə bibliografik informasiya xidmətinin yeniləşməsindən ibarət olmalıdır. Bu baxımdan

MKS-lərdə müasir informasiya texnologiyasına əsaslanan elektron informasiya xidmətinin təşkili ümdə vəzifə kimi meydana çıxır. Odur ki, MKS daxilində vahid soraq-bibliografiya fondu və cari informasiya sisteminin yaradılması, texniki vasitələrdən istifadə etməklə müxtəlif oxucu təbəqələrinə cari və retrospektiv, fərdi və kollektiv bibliografiya informasiya xidmətinin təşkili mks-lərin fəaliyyətinin optimallaşdırılmasının mühüm istiqamətinə çevrilməlidir.

6. Müasir dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının ictimai həyatın bütün sahələrinə tətbiqinin genişlənməsi ilə əlaqədar Mədəniyyət Nazirliyi və milli kitabxana tərəfindən mks-lərdə yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqinə dair dövlət proqramının hazırlanıb həyata keçirilməsi ən mühüm vəzifə sayılmalıdır. Bu proqram özündə ilk növbədə mərkəzi kitabxanaların kompüter texnikası ilə təmin edilməsini və hər bir regionda mərkəzi kitabxananın elmi informasiya mərkəzinə çevrilməsini nəzərdə tutmalı və mks oxucularının dünya informasiya resurslarından səmərəli istifadəsini təmin

etməlidir. Bu məqsədlə MKS-lərdə oxuculara xidmət işində təcridən virtual iş rejiminə keçməli, CD-ROM, Internet, Elektron kataloqu, Elektron məlumat bazaları, Elektron poçtu, Onlayn və s. xidmət vasitələrindən geniş istifadə edilməlidir.

7. Yaxın illərdə MKS-lərin maddi-texniki bazası və ilk növbədə onların dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməsi işində əsaslı dəyişikliklər baş verməlidir. Belə ki, MKS-lərin müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən maliyyələşdirilməsində qalıqlı prinsipinə son qoyulmalı, onların il ərzində normal fəaliyyəti maddi baxımdan tam təmin edilməlidir. Digər ölkələrin təcrübəsinə müvafiq olaraq bütün mks-lər hər ilin əvvəlində onların smeta xərclərini tam ödəyən maddi vəsaitləri almalı və bu vəsait mərkəzi kitabxananın sərəncamına verilməlidir.

8. Dövlət büdcəsi ilə yanaşı MKS-lərin büdcədən kənar maliyyələşdirilməsi işinə diqqət artırılmalı, "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulduğu kimi onların fəaliyyətinin təşkilat fəaliyyəti və ödənişli xidmətlər sistemi hərtərəfli araşdırılıb milli kitabxana tərəfindən bu işin tətbiq

mexanizminin hüquqi, təşkilati və metodik məsələləri işlənilib hazırlanmalıdır.

9. Kitabxananın maddi vəsaitlərinin səmərəli istifadəsi məqsədilə Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən Nazirlər Kabinetinin qarşısında MKS-lərə yeni dövlət nəşrlərinin (kitab, dövrü nəşrlər və digər informasiya daşıyıcılarının) güzəştli qiymətlərlə satılması haqqında vəsatət qaldırılmalıdır.

10. Yaxın onillik ərzində dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin kadr potensialının təkmilləşməsi, onların yeni, müasir informasiya texnologiyalarından səmərəli istifadə etməsini mənimsəmək məqsədilə xüsusi təhsil və təlim proqramı hazırlanıb həyata keçirilməlidir. Proqramın hazırlanması və həyata keçirilməsi Respublika Mədəniyyət Nazirliyinin rəhbərliyi ilə milli kitabxananın tədris mərkəzinin “Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri” proqramı çərçivəsində kitabxana assosiasiyaları, Mədəniyyət Nazirliyi nəzdindəki mədəniyyət işçilərinin ixtisasartırma kursu, eləcə də BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin alimləri tərəfindən təmin

edilməlidir. Bu məqsədlə Bakıda və respublikanın ayrı-ayrı regionlarında kurslar, seminar və treninqlər, praktikumlar təşkil edilməli, bu işə respublika və xarici ölkələrin aparıcı mütəxəssisləri cəlb edilməlidir. Həmin tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi üçün dövlət təşkilatları ilə yanaşı bir sıra xarici donor təşkilatları, o cümlədən USAID, Avrasiya fondu, Soros Fondundan maliyyə dəstəyi təşkil edilməli, məqsədli grant layihələri hazırlanıb həyata keçirilməlidir. Kitabxana işçilərinin kompüter mədəniyyəti və müasir informasiya texnologiyalarından istifadə vərdişlərini formalaşdırmaq məqsədilə MKS-lərin məsul işçilərinin hər il Rusiya və digər xarici ölkələrin qabaqcıl kitabxanalarında stajorluq keçməsi də faydalı olardı. Beləliklə, yaxın illərdə ölkəmizin bütün mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərində əhaliyə kitabxana-informasiya xidmətində müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi prioritet istiqamətə çevrilməlidir.

11. Yaxın 2 il ərzində Bakı şəhərində dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsinin başa çatdırılması mühüm vəzifə kimi meydana çıxır. Bu məqsədlə həmin dövrdə paytaxtın Nəsimi, Səbəyil, Nərimanov və Yasamal rayonları kütləvi kitabxanalarının mərkəzləşdiril-

məsinin hüquqi, metodik və təşkilati məsələləri həll edilməlidir. Bu məsələlərin həllində Bakı şəhərinin Nizami rayon MKS-nin mövcud təcrübəsi əsas götürülə bilər.

12. Son illər Bakı şəhərində dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin Metodik təminatında yaranmış boşluq aradan qaldırılmalıdır. Əvvəllər paytaxt kitabxanalarının metodik mərkəzi funksiyalarını həyata keçirən mərkəzi şəhər kitabxanalarının statusunun dəyişməsi ilə əlaqədar bu kitabxananın artıq metod mərkəz kimi fəaliyyət göstərməsi qeyri-mümkündür. Bu baxımdan zəngin təcrübəsi və kadr potensialı olan M.Ə.Sabir adına kütləvi kitabxanaya Bakı şəhər kütləvi kitabxanaları üzrə metodik mərkəz statusunun verilməsi məqsədəuyğun olardı. Belə halda kitabxananın maddi təminatı struktur quruluşu və kadr tərkibində müvafiq dəyişikliklərin edilməsi zəruridir.

13. Respublikada mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin hüquqi-normativ bazasının təkmilləşdirilməsi onların

fəaliyyətinin tənzimlənməsi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qənaətimizə görə yaxın vaxtlarda ilk növbədə “Azərbaycan Respublikası mərkəzləşdirilmiş dövlət kitabxana sistemlərinin Əsasnaməsi” və “Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərində əməliyyatların iş normaları” hazırlanmalıdır.

14. Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin fəaliyyətinin ölkənin digər kitabxanaları və ilk növbədə elmi və təhsil kitabxanaları şəbəkəsinin fəaliyyəti ilə bütün sahələrdə əlaqələndirilməsi, həmçinin onların MDB kitabxanalararası abonement sisteminə qoşulması və beynəlxalq kitabxana təşkilatları ilə əlaqələrinin genişlənməsi əhaliyə kitabxana xidmətinin yeni keyfiyyət almasına müsbət təsir göstərər.

Qeyd etdiyimiz təklif və tövsiyələrin həyata keçirilməsi dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin sosial funksiyalarının optimallaşmasını təmin edər, müasir dövrdə yeniləşən Azərbaycanda bu aparıcı kitabxana şəbəkəsinin fəaliyyətinin daha səmərəli təşkili üçün əsaslı zəmin yaradar.

Ədəbiyyat

1. *Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında çıxışı // Azərbaycan, 1995, 6 iyun.*

2. *Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsinin bəzi yekunları və təkmilləşdirilməsi məsələləri / Azərbaycanda kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi məsələləri: Tematik məcmuə. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1986, S. 12-15.*

3. *Xələfov A.A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi. Bakı: Azərnaşr, 2006, 311 s.*

4. *Xələfov A.A.Kitabxanaşünaslığa giriş. 2 cildə. I-II hissələr. Bakı, 2001, 276 s.*

5. *Xələfov A.A. Müasir kitabxanaların sosial funksiyaları // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, 1999, №2, s.3-32.*

6. *Xələfov A.A. Sovet Azərbaycanında kitabxana işinin nailiyyətləri (inkişaf mərhələləri, müasir vəziyyəti) / Elmi əsərlərin mövzu toplusu. Bakı: BDU, 1991, s.3-20.*

7. *Ismayılov X.I. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000): Monoqrafiya. Bakı, 2000, 440 s.*

8. *Mərkəzləşdirmə şəraitində kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi, mühafizəsi, sistem daxili kitab mübadiləsindən və kitabxanalararası abonementdən səmərəli istifadənin təşkili: Metodik tövsiyələr. Bakı, 1983, 26 s.*

9. *M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının arxivi, elmi-metodik şöbənin 1970-1980-ci illər hesabatları.*

10. *MKS-lərinin bölmələrinin nümunəvi əsasnamələri. Kitabxana işçilərinin vəzifə təlimatları və uçot formaları / Tərtib edənlər L.Qafurova və B.Şəfiyeva. Bakı, 1979, 130 s.*

Sevda Xalafova

*Перспективы развития сети государственных
массовых библиотек в азербайджане*

REZÖME

Данная статья посвящена одной из актуальных и малоизученных проблем отечественного библиотековедения – «Развития сети государственных массовых библиотек в Азербайджане 70-80 гг. XX века (на основе материалов сети массовых библиотек Азербайджанской республики)». Здесь особое внимание уделяется развитию государственных массовых библиотек, их роль в организации библиотечно-библиографического обслуживания населения, научно-методического обеспечения этих библиотек в данном историческом этапе.

В статье также исследуется деятельность централизованных библиотечных систем, развитие единого фонда, их тематико-типологический состав и совершенствование работы по каталогизации в ЦБС республики.

В заключении подведены итоги, подробно изложены основные выводы, вытекающие из проведенного исследования, даны конкретные рекомендации.

Sevda Xalafova

*Network development of the state mass libraries in
Azerbaijan*

SUMMARY

This thesis is dedicated to one of the important and less studied problems of national library science called “Network development of the State mass libraries in Azerbaijan in 70-80s of the XIX century (on the basis of the mass libraries network materials in the Republic of Azerbaijan). The thesis is consisting of an introduction, three chapters, a conclusion and the less of references.

In the introductory part of the thesis is being based the actuality of the topic given the justification of the actuality of the topic the actuality of the topic its scientific novelty, exposed significance of the scientific elaboration of the topic, analyzed the studying degree of it, aims and objectives of the research, thoroughly shown the scientific novelty of the work, expounded the methods of the research, as well as the practical significance of the thesis.

In conclusion all the data obtained here was sum up, the main inferences coming out of this research were expounded in details, done necessary recommendations, as well as the list of references while preparing this scientific work.

